

AVTOMOBILLAR SAQLASH JOYLARI VA BINOLARINING ARXITEKTURAVIY-REJAVIY SHAKLLANISHI (XIVA MISOLIDA)

Jumaboyev Habibulla Yuldashevich

Dotsent, Toshkent Arxitektura va Qurilish Universiteti.

Jumaniyozov Ibratbek G'ayrat o'g'li

Magistrant, Toshkent Arxitektura va Qurilish Universiteti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15902485>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Xiva shahrida avtomobillar saqlash joylari va binolarining arxitekturaviy-rejaviy shakllanishi tahlil qilinadi. Tarixiy shahar tuzilmasi va zamonaviy transport ehtiyojlari uyg'unligi, yer maydonlaridan oqilona foydalanish, ekologik va estetik me'yorlarga muvofiq loyiha yechimlari ishlab chiqilgan. Tadqiqot Xiva shahrining turistik va ijtimoiy infratuzilmasiga mos holda avtoturargohlar tizimini takomillashtirish yo'llarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Avtomobillar saqlash joylari, Xiva shahri, arxitektura, rejaviy shakllanish, tarixiy muhit, transport infratuzilmasi.

АРХИТЕКТУРНО-ПЛАНИРОВОЧНОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ ПАРКОВОК И ЗДАНИЙ (НА ПРИМЕРЕ ХИВЫ)

Аннотация. В данной статье проводится анализ архитектурно-планировочного формирования парковок и зданий для хранения автомобилей в городе Хива.

Рассматриваются вопросы гармонизации исторической структуры города с современными транспортными потребностями. Предложены проектные решения, обеспечивающие рациональное использование земельных участков в соответствии с экологическими и эстетическими нормами. Исследование раскрывает пути совершенствования системы автостоянок с учётом туристической и социальной инфраструктуры города Хива.

Ключевые слова: парковки, город Хива, архитектура, планировочное формирование, историческая среда, транспортная инфраструктура.

ARCHITECTURAL AND PLANNING DESIGN OF CAR PARKS AND BUILDINGS (ON THE EXAMPLE OF KHIVA)

Abstract. This article analyzes the architectural and planning formation of parking areas and car storage buildings in the city of Khiva. It examines the harmony between the historical urban structure and modern transportation needs. Design solutions have been proposed that ensure the rational use of land in accordance with ecological and aesthetic standards. The study outlines ways to improve the parking system in line with the tourist and social infrastructure of Khiva.

Keywords: car parking areas, Khiva city, architecture, planning formation, historical environment, transport infrastructure.

Kirish

So'nggi yillarda avtomobil transporti sonining ortib borishi O'zbekistonning ko'plab tarixiy shaharlarida, jumladan, Xiva shahrida ham avtomobillar saqlash joylariga ehtiyojni kuchaytirmoqda.

Xiva UNESCOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan shahar sifatida nafaqat arxitektura yodgorliklari, balki zamonaviy infratuzilmani uyg'unlashtirish tajribalari bilan ham ajralib turadi.

Bugungi kunda shaharlardagi transport vositalarining ortib borishi bilan birga avtomobillarni to'g'ri va xavfsiz saqlash masalasi ham dolzarb muammolardan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, tarixiy shaharlar qatoriga kiruvchi Xiva shahrida bu jarayon alohida yondashuvni talab qiladi. Xivaning me'moriy boyligi, qadimiy inshootlari va tarixiy merosini asrab-avaylash bilan bir qatorda zamonaviy ehtiyojlarga javob beruvchi avtomobillar saqlash joylarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Xivada avtomobillar saqlash joylari va binolari arxitekturaviy jihatdan atrof- muhitga mos, tarixiy obidalarining ko'rinishiga zarar yetkazmaydigan shaklda loyihalashtirilishi lozim.

Bu borada zamonaviy arxitektura elementlari bilan milliy me'morchilik uslublarini uyg'unlashtirish muhimdir.

Masalan, yer osti avtoturargohlari yoki tarixiy binolardan uzoqroq joylashgan, ekologik jihatdan xavfsiz, ko'p qavatli avtomobillar saqlash binolari qurilishi orqali bu muammo hal qilinishi mumkin.

Shuningdek, avtomobillar saqlash joylarining reja tuzilmasi Xiva shahrining umumiy rejasi bilan uyg'un holda ishlab chiqilishi kerak. Turistik markaz sifatida tanilgan Xivada mehmonlar uchun maxsus ajratilgan avtoturargohlar, yo'lovchilar oqimi ko'p bo'lgan hududlarda esa vaqtincha to'xtash joylari yaratilishi maqsadga muvofiq. Bu nafaqat transport harakatini tartibga soladi, balki shahar infratuzilmasining mukammallashuviga xizmat qiladi.

Xiva misolida avtomobillar saqlash joylari va binolarini arxitekturaviy-rejaviy shakllantirishda tarixiy me'rosga ehtiyotkorlik bilan yondashish, zamonaviy shaharsozlik talablariga mos keluvchi yechimlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Shu yo'l bilan Xivaning jahon miqyosidagi obro'sini saqlab qolish va zamonaviy ehtiyojlarni qondirish mumkin bo'ladi.

Xiva shahridagi avtomobil saqlash joylari statistikasi

1-jadval.

Joylashuv hududi	Mavjud avtoturargohlar	O'rtacha sig'imi (avtomobil)
Ichan-Qal'a	2	30
Shahar markazi	5	60
Tashqi halqa	8	120

Metodologiya va Adabiyotlar Tahlili

Tadqiqotda shaharsozlik, me'moriy va funksional tahlil usullari qo'llanildi. Xiva shahrining mavjud infratuzilmasi, avtotransport oqimi, tarixiy obidalar zonasi, aholi zichligi va sayyohlar harakatlanish yo'nalishlari o'rganildi.

Shuningdek, avtomobillar saqlash joylarining joylashuvi, foydalanish chastotasi va ekologik talablarga muvofiqligi baholandi. Shahar markazidagi tarixiy hududlar va ularni o'rab turgan zamonaviy arxitekturali joylar orasidagi funksional bog'liqlik tahlil qilindi.

Manba sifatida O'zbekiston Qurilish me'yorlari, Xiva shahar bosh rejasi, va so'nggi yillarda olib borilgan tadqiqot maqolalari foydalanildi.

Ushbu tadqiqotda avtomobillar saqlash joylari va binolarining arxitekturaviy-rejaviy shakllanishi Xiva shahrining o'ziga xos tarixiy va madaniy jihatlarini hisobga olgan holda o'rganildi.

Tadqiqot metodologiyasi kompleks, tizimli va tahliliy yondashuvlarga asoslangan bo'lib, quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Xiva shahrining mavjud transport infratuzilmasi, avtomobillar harakati zichligi, saqlash joylarining tarqalishi va funksionalligi joyida ko'zdan kechirildi. Maxsus kuzatuv jadvali asosida aholi va mehmonlarning avtoturargohlardan foydalanish xatti-harakatlari tahlil qilindi.

Bunda piyoda va transport harakatining o'zaro ta'siri, tarixiy ududlarda to'xtash joylarining mavjudligi va yetishmovchiligi bo'yicha ma'lumotlar yig'ildi.

Xiva shahrining bosh rejasi, tarixiy hududlar bo'yicha zonalash rejasi, mavjud qurilish me'yorlari va rejalashtirish sxemalari asosida mavjud va rejalashtirilayotgan avtomobil saqlash binolarining arxitekturaviy joylashuvi, hajmiy-kompozitsion yechimlari va vizual mosligi baholandi. Tarixiy obidalar yaqinidagi inshootlar joylashuvi va ularning shahar landshaftiga ta'siri o'rganildi.

Tadqiqotda xalqaro tajribadan – xususan, Italiya (Florensiya), Eron (Isfahon), Turkiya (Istanbul), va Ozarbayjon (Shusha) shaharlaridagi tarixiy markazlarda avtomobil saqlash infratuzilmasini tashkil etish bo'yicha yondashuvlar taqqoslab tahlil qilindi.

Bu shaharlarning umumiy jihatlar – tarixiylik, tor ko'chalar, piyodalar harakatining ustuvorligi – Xiva bilan o'xshash bo'lgani sababli, ushbu tajribalar asosida Xivaga moslashtirilgan takliflar ishlab chiqildi.

Tadqiqotda geografik axborot tizimlari (GIS) orqali Xivaning transport tizimi, tarixiy obidalar joylashuvi va mavjud inshootlar o'rtasidagi makoniy aloqalar vizual va statistik jihatdan tahlil qilindi. Bunda urbanistik model va yo'nalishlar asosida avtoturargohlarning eng maqbul joylashuvi aniqlandi. Shuningdek, landshaftga ta'sir darajasi va ko'rgazmalilik mezonlari baholandi.

Tadqiqot davomida O'zbekiston Respublikasining qurilish me'yor va qoidalari, shaharsozlik to'g'risidagi qonunchilik, shuningdek, tarixiy shaharlarni muhofaza qilishga doir xalqaro konvensiyalar, jumladan, UNESCO tavsiyalari asosida avtomobillar saqlash binolarini loyihalash me'yoriy talablari tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida avtomobillar saqlash joylari va ularning arxitekturaviy-rejaviy shakllanishi, shaharsozlik nazariyalari, tarixiy merosni muhofaza qilish, va zamonaviy infratuzilmani integratsiyalash bo'yicha bir qator ilmiy va amaliy adabiyotlar o'rganildi. Quyida ularning asosiy turlari va ahamiyati yoritib beriladi.

Tadqiqotga asos bo'lgan huquqiy manbalar – O'zbekiston Respublikasi Qurilish Kodeksi, "Tarixiy shaharlardagi me'moriy merosni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonun, va "Shaharsozlik faoliyatining asoslari" to'g'risidagi hukumat qarorlari avtomobil saqlash inshootlarining joylashuvi, arxitekturasi va funksional belgilanishini belgilashda muhim rol o'ynadi. Shuningdek, SNIP va KMKlar kabi texnik hujjatlar loyihalash standartlarini aniqlab berdi.

Mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan yozilgan me'morchilik va shaharsozlikka oid monografiyalar tahlil qilindi. Jumladan:

- A. To'raevning "O'zbekiston shaharsozligining zamonaviy muammolari";
- M. Jo'rayevning "Tarixiy shaharlar va ularning zamonaviy rivojlanish modeli";
- R. Umarovning "Madaniy meros va zamonaviy arxitektura uyg'unligi" nomli tadqiqot ishlari asosiy nazariy manba sifatida xizmat qildi.

Xorijiy manbalardan esa P. Hall (Urban and Regional Planning), K. Lynch (The Image of the City), hamda UNESCOning tarixiy shaharlar uchun mo'ljallangan "Recommendation on the Historic Urban Landscape" hujjatlari asosida arxitektura va infratuzilma o'rtasidagi bog'liqlik chuqur yoritildi.

Xiva shahrining bosh rejasi, Xorazm viloyatining transport infratuzilmasiga oid rasmiy hujjatlar, investitsiya dasturlari, shaharsozlik bo'yicha loyiha institutlarining hisobotlari tadqiqotda amaliy asos vazifasini bajardi. Ayniqsa, "Xiva – 2030" strategik rivojlanish konsepsiyasining tegishli bo'limlari avtomobil saqlash joylarini rejalashtirishda strategik yo'nalishlarni belgilab berdi.

So'nggi yillarda chop etilgan ilmiy maqolalar, ayniqsa "Tafakkur", "Me'morchilik va San'at", "O'zbekiston Arxitekturasi" kabi jurnallarda nashr etilgan tahliliy maqolalar mavjud muammolarni aniqlashda va ilmiy nuqtai nazarni mustahkamlashda yordam berdi.

Shu bilan birga, shunga o'xshash dissertatsiya ishlari va magistrlik ishlari metodologik yondashuvlarni shakllantirishda foydalanildi.

Tahliliy Qism

Tahliliy natijalar Xiva shahrida avtomobil saqlash binolari sonining ortayotgan ehtiyojga yetarli emasligini ko'rsatmoqda. Shahar ichki qismidagi tor ko'chalar avtomobil harakatini cheklaydi, bu esa faqat tashqi zonalarda ko'p qavatli va yer osti avtoturargohlarini tashkil etishni taqozo etadi. Sayyohlar oqimining mavsumiylik darajasi ham avtoturargohlar sig'imini mos ravishda sozlashni talab qiladi. Mahalliy arxitekturaga xos ganch va yog'och o'ymakorligi unsurlarini zamonaviy materiallar bilan uyg'unlashtirish orqali estetik va funksional birlikka erishish mumkin. Qo'shimcha ravishda, smart-parkovka texnologiyalari va quyosh panellari asosidagi ekologik yechimlar ham qo'llanishi mumkinligi aniqlangan.

Xulosa va Takliflar

Xiva shahrida avtomobillar saqlash joylari va binolarining arxitekturaviy shakllanishi masalasi dolzarb hisoblanadi. Tarixiy muhitni saqlab qolgan holda zamonaviy transport ehtiyojlarini qondirish lozim. Avtoturargohlar shahar tashqarisida klaster sifatida tashkil etilib, tarixiy markazga maxsus shuttle-xizmatlar orqali ulanishi mumkin. Shuningdek, ekologik barqarorlik talablariga javob beradigan zamonaviy texnologiyalar asosida yer osti parkovkalari, ko'p qavatli bino yechimlari qo'llanishi lozim. Mahalliy dizayn elementlarini saqlab qolgan holda innovatsion texnologiyalarni joriy etish kelajakdagi loyihalarning poydevori bo'ladi.

Ushbu tadqiqot davomida Xiva shahrida avtomobillar saqlash joylari va binolarining arxitekturaviy-rejaviy shakllanishi, tarixiy-madaniy merosni saqlash sharoitida qanday tashkil etilishi lozimligi chuqur o'rganildi. Xiva — UNESCO merosi sifatida muhofaza qilinadigan tarixiy shaharlardan biri bo'lib, bu yerda zamonaviy infratuzilma yaratish jarayoni har doim ehtiyotkorlik va me'yoriy asosda amalga oshirilishi talab etiladi.

Mavjud tahlillar shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda Xiva shahrida avtomobil saqlash joylariga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda, ammo bu ehtiyojni qondirish tarixiy landshaftga ziyon yetkazmasligi kerak.

Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi asosiy takliflar ilgari suriladi:

1. Yer osti avtoturargohlarini tashkil etish orqali tarixiy obidalar ko'rinishiga zarar yetkazmasdan, shahar markazidagi avtomobil saqlash ehtiyojlarini qondirish mumkin.
2. Shahar tashqarisida joylashgan ko'p qavatli avtoturargohlar qurish orqali markazdagi transport bosimini kamaytirish mumkin.
3. Piyodalar hududi sifatida belgilangan tarixiy markazda vaqtincha to'xtash zonalari qat'iy tartibga solinishi lozim.
4. Avtoturargohlar loyihalanayotganda milliy me'moriy uslublar bilan zamonaviy texnologiyalar uyg'unlashtirilishi zarur.
5. Yangi loyihalarda GIS texnologiyalar asosida makoniy tahlil olib borilishi tavsiya etiladi.
6. Xiva shahrining bosh rejasi doirasida avtomobillar saqlash joylariga oid alohida konseptual dastur ishlab chiqilishi kerak.

Ushbu takliflar Xiva shahrining tarixiy obrazini saqlagan holda, zamonaviy shahar infratuzilmasini shakllantirishga xizmat qiladi va avtomobillar saqlash tizimini samarali tashkil etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Qurilish me'yorlari va qoidolari – 2023 yil nashri.
2. G. Xudoyberganov. "Shaharsozlik asoslari". Toshkent: "Fan", 2020.
3. R. Islomov. "Tarixiy shaharlar va arxitektura". Buxoro, 2019.
4. "Avtoturargohlar dizayni: Yevropa tajribasi va mahalliy sharoit". Arxitektura va Qurilish jurnali, 2022, №2.
5. Xiva shahar hokimligi rasmiy hisobotlari (2023).
6. UN-Habitat. 'Urban Transport Planning'. Geneva, 2021.
7. Toshkent Arxitektura va Qurilish Instituti tadqiqotlari, 2022.